

Arif Ünal
Sakarya Üniversitesi
Alman Dili ve Edebiyatı

Heinrich von Kleist’ın Eserlerinde Hak ve Adalet

ABSTRACT

Right and Justice in the Works of Heinrich von Kleist

Heinrich von Kleist is one of the most famous writers of drama and novel in the German Literature. The themes, with which he is dealing in his works, lose never their actuality. The themes of right and justice with which we are dealing in this article, reserve an important place in his works. The theme of judgment is criticized often in his works. Some protagonist of Heinrich von Kleist, who is suffering an injustice take with one’s own fair share or this injustice, is solved with divine law theodicy.

Keywords: Heinrich von Kleist, novell, drama, the german literature, justice, theodicy

Giriş

Heinrich von Kleist (1777-1811) 34 yıllık kısa ömründe çok şey yaşamış ve bu kısa ömrüne bir sürü eser sığdırmıştır. Çok başarılı, bir o kadar da talihsizdir. Ailesiyle sürekli problemler yaşamış, kendi istekleriyle ailesinin kendisinden beklentilerinin uyuşmazlığı yüzünden ailesinden dışlanmış, eserlerinden beklenen gerekli ilgiyi bulamamıştır. Hâlbuki o özellikle “Robert und Guiscard” eseriyle dram alanında Alman Edebiyatı’nın en büyüğü olmak ve bu alanda Goethe ve Schiller’in tacını elinden almak istemektedir. Nitekim Wieland, Kleist’taki bu cevheri keşfetmiş olacak ki, onun Alman Edebiyatı’nda dram alanında Goethe ve Schiller’in bile dolduramadığı büyük bir boşluğu doldurmak için dünyaya geldiğini söyler. (Hinderer 1981:11)

Kleist sekiz tane dram yazmış, sekiz de noveli bulunmaktadır. Bunlardan başka öldüğü gün imha ettiği ve “kendi ruhunun öyküsü” olarak kabul

ettiği bir roman ve bu romanla birlikte imha ettiği iki dram daha bulunmaktadır. Bunların dışında fablları, anekdotları, siyasi yazıları ve iki cildi bulan mektupları vardır.

Kleist'in en büyük talihsizliği, yazdığı tiyatro eserlerinin sadece iki tane-sinin kendi sağlığında yayımlanabilmesidir. Diğerleri ölümünden sonra, hatta bazıları çok sonra yayımlanmıştır.

Ailesiyle yaşadığı problemlerden sonra yazdığı eserler de beklediği ilgiyi bulamayınca Kleist iyice karamsarlığa düşmüştür, "Prinz von Homburg" ve "Hermannschlacht" dramları ile yukarıda sözü geçen imha ettiği romanını kitapçılara götürmüş, ancak geri çevrilmiştir. Dostları da onu terk etmiştir. Hatta ailesinde en çok sevdiği Ulrike de ondan yüz çevirmiştir. Onun için artık intihar etmekten başka çare yoktur. Daha çocukluğundan beri kafasına koyduğu intihar etme düşüncesini gerçekleştirme zamanı gelmiştir. Hayattan ümidini kesmiş olan kanser hastası Henriette Vogel ile 21 Kasım 1811 günü Berlin'de Wannsee kenarında intihar etmiştir. Stefan Zweig, diğer şairlerin daha mükemmel yaşadığını, Kleist'in ise mükemmel öldüğünü, ondan daha fevkalade ölen olmadığını söyler (Zweig 1998:53). Buna benzer bir görüşü de Ernst Fischer dile getirir. Ona göre Goethe hayatını, Kleist ise ölümünü sanat eserine dönüştürmüştür (Fischer 1967:549). Nitekim ölümüyle bütün dikkatleri üzerine çeken Kleist'in eserleri ölümünden sonra büyük ilgi görmüştür. *Familie Schroffenstein*, *Prinz von Homburg*, *Penthesilea* gibi dramları Alman tiyatrosu'nda önemli bir yer tutarken *Der zerbrochene Krug*, komedi alanında Alman Tiyatrosunun en büyük üç eserinden birisi olarak kabul edilmektedir. *Michael Kohlhaas*, *Das Erdbeben in Chili* ve *Findling* başta olmak üzere novelleri de Alman noveli içinde, özellikle ahlaki ve öğretici noveller alanında önemli bir yere sahiptir.

O dönemde hemen hiçbir yazarın ele almaya dahi cesaret edemediği konu ve problemlere eserlerinde yer vermiştir. Onun eserlerinde gündeme getirdiği problemler natüralizm, ekspresyonizm ve egzistansiyalizm dönemlerinde temel gerçekler olarak kabul dilmıştır. Onun büyüklüğü, eserlerindeki nevroz tipleri dış dünyadan tecrit etmeyip onların ümitsizliklerini yaratıcı bir faaliyete dönüştürmesinde yatar. Kleist dış dünyadaki gerçeklerden çok insanın iç dünyasına ve insanın içindeki gerçeklere yönelmiştir. (Reske 1969: 34)

Adalet, hak arama, haksızlığa uğrama, yargı kurumlarındaki aksaklıklar gibi konular Kleist'in eserlerinde sıkça yer almaktadır. Bireyin hukukunun çiğnendiği ve yargı kanunlarının yetersiz kaldığı bazı durumlarda da bireyin hukuk probleminin ilahi adalet (Theodizee) ile çözüldüğünü görmekteyiz.

1. *Kırık Testi*¹

Kleist'in yargının, yargı kurumlarının ve yargı mensuplarının en çok eleştirildiği eseridir. Bütün bunlar en çok da yargıç Adam'ın şahsında eleştirilmiştir. Adam'ın şahsında seks arzusu, görevini kötüye kullanma, makamını ve pozisyonunu kendi çıkarları için kullanma baskı ve şantaj, yalan ve hile, rüşvet verme girişimi gibi yönleri eleştirilirken, kâtip Licht'in şahsında da fırsatçılık, karşısındaki kişinin zor durumda kalmasından yararlanarak bundan kendisine bir çıkar sağlama gibi yönleri eleştirilmektedir.

Sigfried Streller'e göre Kleist, bu eserde gerçek hayattan bir kesiti J. J. Rousseau'nun bakış açısından yansıtmıştır ve iki farklı kesimi karşı karşıya getirmiştir: bir tarafta Eve, Veit Tümpel, Brigitte gibi ahlaki açıdan yozlaşmamış insanların bulunduğu taşra, diğer tarafta Adam ve Licht gibi karakterlerin bulunduğu ahlaki açıdan yozlaşmış hukuk çevreleri (Streller 1966: 69).

Eve, Ruprecht, Marthe Rull, Veit Tümpel ve Brigitte gibi köylü tiplerin hemen hepsinde saflık, körü körüne inanma gibi özellikler ağır basarken, yargıyı temsil eden Adam ve Licht gibi tiplerde açıkgozlülük, sinsilik, fırsatçılık, menfaatperestlik gibi özellikler öne çıkar. Bu da J.J. Rousseau'nun felsefesinden Kleist'in etkilenmesinin bir sonucudur.

Kant'ın *Kritik der reinen Vernunft* adlı eseri üzerinde yoğunlaşan Kleist, varlığın sadece bir muamma olduğunu anlamış ve Kant felsefesindeki insan aklının mutlak gerçeği bulamayacağı tezi onun düşüncesine ters düşünce hayatı ve planları alt üst olmuştur. Bu defa o, J. J. Rousseau'nun tabiat felsefesiyle uğraşmaya başlar ve bunda Paris'te yaşadığı olumsuzlukların da rolü büyüktür. Artık onun gözünde ideal olan, bütün kurumla-

¹ Bu eser ve Kleist'in diğer dramlarıyla ilgili olarak bkz: Doç. Dr. Arif Ünal: *Dramcı Yönüyle Heinrich von Kleist*. NKM. Yayınları 35, Konya 2006

rıyla birlikte büyük şehirler değil, toplumun ve şehirlerinin dışındaki taşra hayatıdır. 1802 yılında Kleist'ın, İsviçre'ye yerleşme planının temelinde de bu düşünce yatar.

Kırık Testi'deki hukuk problemlerini daha iyi anlamak için olayları kısaca özetlemekte yarar var: köy yargıcı Adam, Sosyal pozisyonunu da kullanarak Eve'yi taciz etmeye başlar. Hazırladığı sahte bir belge ile Eve'nin nişanlısı Ruprecht'ın Doğu Hindistan'a askere gönderileceğini söyleyerek Eve'ye şantaj yapar ve bu çerçevede Eve'nin evine gizlice girip çıkmaya başlar. Eve'nin evindeyken bir gün nişanlısı Ruprecht çıkar gelir. Adam Eve'nin odasının penceresinden kaçarken Ruprecht, kafasına kapının kolunu vurmuş ve Adam'ın başı yaralanmıştır. Kaçarken ayrıca penceredeki testi de düşüp kırılmıştır.

Eve'nin annesi Marthe Rull, bu testi Ruprecht kırdı diyerek mahkemeye başvurur. Duruşmada teftiş amacıyla Husum'a gelen müfettiş Walter de hazır bulunmaktadır. Kırık testi için başlatılan dava Eve'nin odasına girenin kim olduğu sorusu üzerinde yoğunlaşır. Adam, suçu sürekli Ruprecht'ın üzerine yıkmaya çalışsa da Walter'in de duruşmalarda hazır bulunmasıyla açık vermeye başlar ve en sonunda suçlunun kendisi olduğu ortaya çıkar. Adam firar ederken müfettiş Walter, onun yerine vekâleten kâtip Licht'i getirir.

Adam, zevk ve isteklerinin peşinde koşan, yemeğe ve içkiye düşkün zaaf-ları çok olan bir yargıcı temsil eder. Hâlbuki o köyde hatırı sayılır, itibarlı ve etkili kişilerden biridir. Yargıç kıyafeti ve peruğu da bunları sembolize etmektedir. Sosyal pozisyonu ve tahsili dolayısıyla köylülerin gözünde güvenilen bir kişiliğe sahiptir. Aleyhinde birçok belge olmasına rağmen köylülerin ondan şüphelenmemelerinin temelinde de yine ona duyulan güven yatar.

Eserde yargının eleştirisi sadece Husum'la sınırlı değildir. Buraya gelmeden önce Walter, başka bir köyde daha mahkemeyi teftiş etmiş ve buradaki yargıcı da bir takım usulsüzlüklerinden dolayı görevden el çekirtmiştir. Bu olay da eserde hukukunun eleştirisinin boyutunu genişletmektedir.

Adam'ın işlediği suçtan dolayı sürekli yalan söylemesi, o günkü duruşma-

yı erteletebilmek için Walter'e ziyafet verme teklifinde bulunarak rüşvet teşebbüsü, kendi suçunu önce Ruprecht'e sonra Leberecht'e yıkma ve duruşmayı hemen bitirme girişimleri, bunlardan sonuç alamayınca da konunun din adamlarına götürülmesi teklifi ve daha bir sürü olumsuz davranışı, bir yargı mensubunun ne kadar dejenere olduğunun bir göstergesidir. Bunların dışında sahte evrak düzenleme, görevini kötüye kullanma, itibarını ve pozisyonunu bir baskı aracı olarak kullanma ve şantaj gibi olumsuzluklar da yargıç Adam'ın suç dosyasını kabartmıştır. Hatta o, duruşma sırasında bile Eve'yi üstü kapalı imalarla sürekli konuşmamaya ve gerçekleri anlatmamaya zorlar.

Adam, Eve'nin evinden kaçarken peruğunu da düşürmüştür. Müfettiş Walter'in huzurundaki duruşmaya da peruksuz çıkar. Mademki peruk, yargıçların görev sırasında takmaları gereken bir yargıçlık simgesidir. Adam'ın peruksuz duruşmayı yürütmesi onun yargıçlık vasfını yitirdiği manasında da anlaşılabilir.

Normal bir mahkeme ve duruşmada bir yargıcın görevi gerçekleri açığa çıkarmak, kim suçlu kim suçsuz, kim haklı kim haksız bunları tespit etmektir. Fakat Adam burada bunun tam tersi bir görüntü çizer. Gerçek suçlu kendisi olduğu için suçu ve suçluyu açığa çıkaracağı yerde gizlemeye çalışır. O, öyle bir pozisyona düşmüştür ki, hem yargılayan, hem yargılanan, hem şikâyetçi hem de sanık durumundadır.

Eve, eserde genel olarak masum bir rol üstlenmiştir. Ancak asıl suçlunun Adam olduğunu bildiği halde susması, onun masumiyet durumunu ortadan kaldırmaktadır. Suçluyu bildiği halde konuşmayarak hem kendine hem de nişanlısı Ruprecht'e haksızlık etmektedir. Çünkü onun, bildiklerini söylemesiyle Ruprecht'e isnat edilen suçların hepsi ortadan kalkacaktır.

Yargıç Adam'dan sonra eserdeki ikinci yargı mensubu kişi Licht'tir. Eserde üstlendiği rol ile isminin anlamı arasında da bir bağlantı vardır. *Licht*, aydınlık, ışık demektir ve *Licht* kelimesiyle birlikte *Licht in eine Sache bringen*: meseleye ışık tutmak, *etwas ans Licht bringen*, bir şeyi aydınlığa kavuşturmak, keşfetmek, çözmek ve *lichten* = aydınlatmak. Bunların hepsi Licht'in eserdeki rolüne uygun düşmektedir. Onun şahsında da yargı eleştirisi yapılmıştır. Yasal olmayan yollardan bir takım gelirler elde etmek-

tedir, bunu da Adam bildiği için kendi açıklarının meydana çıkarılmamasında bunu bir şantaj unsuru olarak kullanmaktadır. Fırsatçı birisidir, aynı zamanda son derece sinsidir. Adam'ın suçunu bildiği halde bunu kendisi açığa çıkaracağı yerde, diğer karakterlerin bu suçları açığa çıkarmasını sağlar. Çünkü Adam'ın yerinde gözü vardır ve Adam görevden alındığı takdirde o makama kendisinin getirileceğini hesap etmektedir. Daha Walter gelmeden Adam ile Licht arasındaki konuşmalar, suçlu birisi ile onun suçlu olduğunu bilen birisi arasındaki tonda devam eder. Duruşma boyunca da Licht, Adam'a karşı bu avantajını kullanmasını bilmiştir. Adam ve Licht amir ve memur pozisyonunda olduğu halde Licht'in, Adam'ın kusurlarını bilmesi bu hiyerarşik düzeni, yani – yargıç kâtip ilişkisini ortadan kaldırmıştır. Licht, elindeki avantajı iyi kullanarak yavaş yavaş ön plana çıkmayı başarmıştır.

Bu ikili arasında her şeyden önce bir mesleki dayanışma yoktur. Tam tersine birbirlerine karşı bir güven eksikliği ve dürüst davranmama durumu söz konusudur. Bu durum da fert ve toplum hukuku için önemli bir kurumun sağlıklı çalışmasını ortadan kaldırmıştır.

Eserdeki 3. yargı mensubu kişi müfettiş Walter'dir. Eserdeki rolüyle düzenin ve adaletin savunucusu durumundadır. Bir hukukçu olarak da Adam'ın tersi bir görüntü çizer. Dürüstlük, adalet duygusu ve vazife bilinci onun önemli özelliklerindedir. Adam'ın maskesini düşürmek ve görevden almakla mahkemenin ve yargının onurunu kurtarmıştır. Aslında asıl suçlunun Adam olduğunu bilmektedir. Fakat Adam, ne de olsa bir yargıçtır. Bir yargı mensubunun, köylülerin gözünde küçük düşürülmesini istememektedir. Bu yüzden duruşmanın sonuna doğru Adam'ın gerçek yüzünün açığa çıkmaması için ona yardım etmek ister. Hatta duruşmayı bitirmesi için birkaç defa da Adam'ı uyarır. Adam, daha duruşmanın başında çeşitli şeyler yeme ve içme konusunda kendisine bazı teklifler götürmüş, fakat o, bunları reddederek hem kendi vazife başındaki hem de bir müfettiş olarak teftiş ettiği kişiye karşı mesafeli davranmış ve bu şekilde Adam'ın duruşmanın seyrini değiştirme girişimlerini de boşa çıkarmıştır.

Esere genel olarak bakıldığı zaman yargı sisteminin eserde en çok Adam figürü ile eleştirildiğini görüyoruz. Kendisi görev yaptığı yerde devleti ve adaleti temsil ettiği halde duruşmadaki tavrıyla adaletten uzaklaşmış-

tır. Eve'ye karşı yaptıklarıyla onun ahlâken bozulduğu, yetkisini kötüye kullandığı, bulunduğu pozisyon itibarıyla insanları kandırmaya çalıştığı, tacize yeltendiği ve yalan söylediği görülmüştür. Ayrıca mahkeme çalışanlarına ve diğer köylülere karşı davranışlarıyla da devletin ve memurunun vatandaşla problemlili olduğunu göstermiştir. Onun bozulması devletin bozulmasıdır. Adam ile bozulan yargı sistemine daha yukarıdan Walter ile müdahale edilmiş ve düzeltilmeye çalışılmıştır. Walter, o köye gelmeden önce mahkemenin hali perişandır. Kalem odasının görüntüsü, Adam yönetimindeki yargı kurumunun dağınık ve perişan halini yansıtır. Kalem odası peynir, sucuk, jambon ve diğer bir sürü yiyeceklerle doludur. Walter de bu durumu bildiği için Utrecht Yüksek Mahkemesi'nin talimatı ile teftişe gelmiştir.

Aslında eserde 17. yüzyıl Hollanda'daki yargı durumunun eleştirisi değil, 18. yüzyılda Prusya'daki şartların eleştirisi söz konusudur. O dönemde Prusya'da yargı sistemi tam oturmamıştı ve verilen kararlar genellikle şüpheliydi. Gerçek ve etkili bir hizmet de verilmiyordu. Duruşmalar çok fazla sürüyor, duruşmaların süresini kısaltmak için de yargıçlara rüşvet veriliyordu. (Rumpf 1994: 60)

Eve'ye karşı zor kullanan, kendi sosyal statüsünden yararlanarak ona ah-laksızca yaklaşan, illegal yollardan Ruprecht ve Leberecht gibi suçsuz ve masum kişilere baskı yaparak onlara zulmeden Adam'ın bütün bu eylemleri Prusya hukukuna göre cezalandırılması gereken suçlardır. (Rumpf 1994: 61)

Fakat Walter'in dikkati ve titizliği sayesinde suçlu durumdaki Adam'ın bütün girişimleri engellenmiştir. Onun için asıl ceza, sosyal pozisyonunu kaybetmesi, dolaylı olarak mahkemede kendi kendini yargılaması, işinden ve mahkemeden kovulmak zorunda kalmasıdır. Başkasına zarar vermek istemiş, ancak sonuçta kendisi zararlı çıkmıştır.

Holla yargıçı Pfaul de usulsüzlükleri yüzünden görevden alınmıştır. Adam'ın tabiriyle Pfaul de aynı kendisi gibi çapkın birisidir ve "beraber çok âlem yapmışlardır". (Kleist 1995: 8)

Her iki mahkemenin yargıçı da görevden alınırken iki mahkeme kâtibinin

akıbeti birbirinden farklıdır. Licht, Adam'ın içine düştüğü zor durumdan sürekli yaralanmış, onun suçunun açığa çıkmasını sağlamış ve yasa dışı yollardan faiz işiyle uğraşmış olmasına rağmen Adam'ın yerine geçici de olsa yargıç olarak atanmıştır. Holla'daki kâtip ise yargıç Pfaul ile beraber görevden alınmıştır.

Böylece Kleist, bu iki komşu kasabanın adliyesinde hakkı ve hukuku koruması gereken yargıçların, kendilerinin usulsüzlük yaptıklarını ve özellikle Adam'ın, bireyin hukukunu çiğnediğini göstermek suretiyle adalet mekanizmasının içinde bulunduğu durumu ve yozlaşmayı gözler önüne sermek istemiştir.

2. *Michael Kohlhaas*²

Yargı alanındaki aksaklıklar ve hukukçulardaki yozlaşma, Kleist için önemli bir problem olmalı ki, bu ünlü novelinin merkezine de bireyin hukukunun çiğnenmesi ve yargı kurumlarının yanlı davranması problemini koymuş ve Kohlhaas'ın, uğradığı haksızlığı gidermek için hak arayışına çıktığı yolda nasıl başarısız kaldığını açıkça göstermiştir.

Michael Kohlhaas'ta en fazla yargıya müdahale eden ve yargıyı istediği şekilde yönlendiren derebeylik sistemi eleştirmiştir.

Eserin daha birinci cümlesinde Michael Kohlhaas'ın kişiliği özetlenmiştir: o, yaşadığı dönemin en hakperest, aynı zamanda en korkunç insanıdır. Hemen altta onun neden devrinin en korkunç insanı olduğu sorusunun cevabı bulunmaktadır: “Das Rechtgeföhl aber machte ihn zum Räuber und Mörder.” (Kleist 1974: 3)

Aslında Kohlhaas “örnek bir vatandaş”, kendi işleriyle geçimini sağlayan, çocuklarını Allah korkusu ile yetiştiren, çalışkan ve sadık birisidir. (Kleist, 1974:3) Yine eserin başında “Komşularından hiç kimse de onun adil ve iyiliksever biri olmadığını söyleyemez.” (Kleist 1974: 3) denmektedir. Peki, nasıl oldu da “bütün dünyanın hatırası önünde saygıyla eğileceği bir insan” (Kleist 1974: 3) devrinin en korkunç insanı haline geldi; katil ve haydut oldu? Bu noktaya gelinceye kadar kendisine akla hayale gel-

² Bu eser ve Kleist'in diğer novelleri ile ilgili olarak bkz: Arif Ünal: *Nuvelci Yönüyle Heinrich von Kleist*, Ecdad Yayınları, Ankara, 1996.

meyen engeller konulmuş ve hakaretler yapılmıştır: at ticareti ile uğraşan M. Kohlhaas, her zaman pasaportsuz ve belgesiz geçtiği sınırdan son defa geçerken kendisinden pasaport istenmiş, atlarını rehin bırakarak istenilen belgeyi almak üzere Dresden'e gider. Dresden pasaport dairesinde Kohlhaas, pasaport olayının bir masal olduğunu öğrenir. Böylece pasaportun, onun atlarına el koymak için bir bahane olduğu anlaşılır. İşin gerçeği sara-yın tarım işlerinde birkaç ata ihtiyaç vardır ve bu yüzden atlara el koymuşlardır ve tarlada çalıştırmışlardır. Kohlhaas, geri dönüp de atlarını gördüğü zaman çok şaşırmıştır: Atları tarlada o kadar çok çalıştırılmıştır ki, zayıflıktan kaburgaları sayılacak duruma gelmiştir.

Wie gross war aber sein Erstaunen, als er, statt seiner zwei glatten und wohlgenährten Rappen, ein paar dünne, abgehärmte Mähren erblickte: denen man, wie Riegeln, hätte Sachen aufhängen können. (Kleist 1974: 8)

Üstelik ondan bir de yem parası isterler. Atları bu hale gelince Kohlhaas, atları almaktan vazgeçmiş ve yasal yollardan hakkını aramaya karar vermiştir. Atları elinden alındıktan sonra Kohlhaas, hem kendisi, hem de hanımı akıl almaz hakaretlere uğramışlardır. Atlarının elinden alınmasından çok kendisinin köpekle kıyaslanmasına çok bozulmuştur. Ayrıca uşağı Herse de Derebeyi Wenzel von Tronka'nın adamları tarafından dövülmüştür.

Kohlhaas'ı isyana sürükleyen en önemli neden, karısı Lisbeth'in dövülerek öldürülmesidir. Lisbeth, bir akşam vakti hükümdarla görüşmek istemiş, fakat hükümdarın muhafızlarından biri onu bir mızrak darbesiyle göğsünden yaralamış, birkaç gün sonra da ölmüştür. Ölmek üzereyken de işaret parmağıyla İncil'den şu ayeti göstermiştir: "Vergib deinen Feinden: tue wohl auch denen, die dich hassen". (Kleist 1974: 24)

Karısı aslında ona "kendini tehlikeye atma!" der gibi mesaj vermek istemiş, Kohlhaas ise karısının uyarısına uymamakta ve intikam almakta kararlıdır.

Başta da belirttiğimiz gibi o, aslında devlete ve yönetime sarsılmaz bir inançla bağlı biridir. Hukuki yolları sonuna kadar zorlamayı ve en küçük birimden krala kadar şikâyetini götürmesi, onun devlete olan sarsılmaz bağlılığından ileri geldiği gibi, kendi hak ve hukukunu korumadaki ka-

rarlığını da gösterir. Bockmann'a göre Kleist, bu esere kaynak olan Hans Kohlhaas hikâyesini Frankfurt an der Oder'deki bir konferans sırasında duymuş ve bu eserini onun üzerine geliştirmiştir. Kleist'in Frankfurt'ta dinlediği bu kişi hukuk profesörü Madihn'dir. Konferansların dışında Kleist, onun *Grundsätze des Naturrecht* adlı eserini de tanımaktadır. Bu eserde hukuki konularda yardımcı olamayan devlete karşı bireyin, kendi hakkını kendisi alma görüşü ileri sürülmüştür. (Boockmann 1985: 108)

Michael Kohlhaas'ın düşmanlarına savaş açması Kleist'in kendi buluşu olmadığı gibi Hans Kohlhaas'ın düşmanlarına savaş açması da ona has bir şey değildi; Ortaçağın bir mücadele biçiminden alınmıştır. (Boockmann 1985: 91)

Kohlhaas kendisine ve yakınlarına yapılan haksızlıkları ve çeşitli hakaretlere rağmen hemen silaha sarılmamış, resmi makamlar nezdinde hakkını hukuki yollardan almaya çalışmıştır. Önce Dresden mahkemesine başvurmuş, ancak mahkemenin verdiği karar da onun hakkını iade etmek bir yana, ona hakaret niteliğindedir:

Er sei, nach dem Bericht des Tribunals in Dresden, ein unnützer Querulant.
(Kleist 1974: 21)

Dresden mahkemesinin verdiği kararda Kohlhaas'ın ise yaramaz bir mızıkçı ve geçimsiz birisi olduğu belirtilmiştir. Derebeyi Wenzel von Tronka ve yakınlarının tutumundan sonra bu karar da onun sabrını iyice taşırmaya başlamıştır. Fakat Kohlhaas, hâlâ ümidini yitirmemiş ve ondaki adalet duygusu hala sarsılmamıştır.

Doch sein Rechtsgefühl, das einer Goldwaage glich, wankte noch. (Kleist 1974: 9)

Burada onun adalet duygusuyla ilgili olarak altın tartan terazi kullanılması, ondaki adalet duygusunun, ne kadar hassas olduğunu göstermektedir. Kohlhaas Dresden mahkemesinden de bir sonuç alamayınca hükümdara çıkmaya karar verir.

So habe ich mich entschlossen, meine Klage noch einmal, persönlich bei dem Landenherren selbst einzureichen. (Kleist 1974: 25)

Michael Kohlhaas'ın şikâyetinden mahkemelerden de bir sonuç alamamasının en önemli nedeni, şikâyet ettiği Tronkaların yakınlarının mahkemelerde önemli mevkilerde bulunmalarıdır. Bunların başında da Hinz ve Kunz von Tronke ile Tronkalarla kız alışverişinde bulunan Kallheim gelir.

Derebeylikle idare edilen devletin mahkemelerinde büyüyen hukuk kavgası, bir takım siyasi hesaplara dayanır. Dresden sarayındaki çok geniş akraba ilişkileri yüzünden, Kohlhaas'ın davası, şikâyetin üzerinden bir yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen tıkanmıştır. İlk önce Brandenburg prensliğinde davası yolunda gidecek gibi olmuş, ancak prensin konuyu Kont Kallheim'e aktarmasıyla olumsuzlukla sonuçlanmıştır. Çünkü Kallheim, Tronkalarla hısımdır. Böyle olunca da Kohlhaas için olumlu bir kararın çıkması imkânsızdır. Kallheim, bilerek Kohlhaasın davasını savsaklamış, mahkemeye sevk etmemiştir. Sonuçta Kohlhaas, çok ümitli olduğu ülkesinin mahkemelerden bir sonuç alamayınca avukat tutmuştur. Daha ilk mahkemede Wenzel, hatırı sayılır birini devreye sokunca dava bir üst mahkemeye intikal etmiş, ancak dava burada da reddedilmiştir. Davanın reddedilmesinin nedeni, Hinz ve Kunz von Tronka'nın Wenzel'in akrabaları olmaları ve bu durumun, mahkemenin kararını etkilemesidir. Bu arada vali Geusau, Kohlhaas'a yardımcı olacağını vaat eder, ancak o da mektupla, Kohlhaas'a yardımcı olmayacağını ve bu meselenin peşini bırakmasını tavsiye eder. Valinin bu konuyu çözememiş, bu konunun onu bile aştığını ve Tronka sülalesinin her mevkide adamının olduğunu göstermektedir.

Yasal yollardan hakkını alamayan Kohlhaas için artık isyan etmekten başka çare yoktur. Artık o, kendisini dışlanmış ve tehdit edilmiş bir insan olarak görmektedir. Hakkını koruyamayan ya da korumak istemeyen bir devlette ve toplunda yaşamak istememektedir. Böyle bir devlette ve toplumda hakkı çiğnenmiş bir insan olarak yaşamaktansa, ayaklar altında çiğnenen bir köpek olmanın daha iyi olduğunu düşünür.

Hukuk mücadelesinde Kohlhaas, kendisine yardım edecek ve onun problemini çözecek bir muhatap bulamamıştır. Bu yüzden o, uğradığı haksızlığı düzeltmeyi sadece bir hak olarak değil, bir görev olarak kabul eder. O, kendi tabiriyle kanunların himaye etmediği kişiyi de dışlanmış kabul eder. Aslında o, toplumun onla çıkmak istemeyen birisidir. Bu kendinden esir-

genince de kendi hakkını kendisi almaya karar vermiştir. Gerhard Fricke de, onun hakkını arama mücadelesinde bir fanatiklik gözüyle bakmamak gerektiğini ileri sürer. Ona göre Kohlhaas'ın, ateş ve kılıçla dünyayı ve dünyadaki haksızlıkları düzeltme niyet de yoktur. O sadece uğradığı haksızlığın giderilmesi ve çiğnenen onurunun geri verilmesi için mücadele etmekte, aşağılanmış bir hayvan gibi değil, onurlu bir insan gibi yaşamak istemektedir. (Fricke 1929: 127).

Kleist'in gerek bu eserinde gerekse diğer birçok eserinde ortaya çıkan bir gerçek de aristokrasinin, sınıf ve aile çıkarlarını yürürlükteki hukuk kurallarının üstünde görmesidir. Kohlhaas, Tronka sülalesinin çıkarlarına kurban edilmiştir. Aslında o, alt tabakayı veya burjuvayı temsilen bir sembolüdür. Onun hak arama sürecinde gördük ki, derebeyi yönetimindeki bir vatandaşın haksızlığa uğradığı zaman hakkını arayabileceği adil bir kurum yoktu. Mahkemenin ve üst düzey yöneticilerin kötülüğe ve haksızlığa prim vermesiyle Kohlhaas'ın adalet isteği reddedilmiştir. Aslında burada Kohlhaas'ın şahsında insan hakları çiğnenmiş, insan onurunu zedelemiştir. Eserde olaylar ilerledikçe okuyucu görmüştür ki, sorunsuz bir yönetici kadrosu vardır. Bu toplumda akrabalık her şeyin üzerine çıkmıştır. Eserde görülen bir açık gerçek de bu derebeylik sisteminde adam kayırma olaylarının Kohlhaas'ı çaresiz bıraktığıdır. İşte bu durum, Kohlhaas'ı kendi hakkını kendisinin alması yoluna iter. (E. Fischer 1987: 533)

Ortada Kohlhaas gibi burjuvadan birine yapılmış açık bir haksızlık olmasına rağmen halk genellikle Kohlhaas'ın yanında yer almaktan çekinmiştir. Olayın dışında kalan halk, *Mordbrenner* (katil) olarak nitelendirdikleri Kohlhaas'ı dehşet, merak ve saygıyla karışık bir duyguyla izlerler. Kohlhaas'daki karşı koyma gücü kendilerinde yoktur. Halk genelde çaresizdir. Üst düzey yetkililerin yüzde yüz haksız Wenzel'i korumaları, halkın yönetime ve Wenzel von Tronka'ya kini daha da artmaktadır. Wittenberg halka bir kararla Wenzel'in şehirden çıkarılmasını beklerken hayal kırıklığına uğramış, Saksonya prensi Wenzel'i şehirden çıkaracağı yerde Kohlhaas'ın ortadan kaldırılmasını ve Wenzel'i koruması için valiye emir vermiştir.

Bu konuyla ilgili son olarak Michael'ın adalet anlayışına biraz daha bakmak gerekir: J. Brunn, Kohlhaas'ı adaletin Messias'ı olarak nitelendirilir. (Brunn 1981/82: 202). Onun bu kadar haksever oluşu, kendisinin adalet

ve hak prensipleriyle birlikte anılmasını sağlar. Fricke de, Kohlhaas'ın dünyada fanatizm ve mutlak adaleti temsil etmek isteyen birisi olduğunu belirtir. Ona göre Kohlhaas'ın yanıldığı nokta, dünyanın şifa bulmaz bir hastalık içinde bulunduğu habersiz oluşudur. (Fricke 1929: 123).

3. *Das Erdbeben in Chili*

Michael Kohlhaas'da derebeylik zulüm ve haksızlıklar görülürken bu eserde kilise üst düzey din adamları ve diğer aristokrat yöneticilerin ortak zulmüne ve haksızlıklarına şahit olmaktayız. Sırf sınıf farklarından dolayı aristokrat Josephe ile alt tabakadan Jeronimo, yasak ilişkileri yüzünden ağır şekilde cezalandırılmışlar, Jeronimo hapisaneyeye konulurken Josephe de ölüm cezasına çarptırılmıştır. Josephe'ye verilen ölüm cezasında kilisenin ve din adamlarının rolü çok fazladır. Josephe, başpiskoposun emriyle en ağır şekilde cezalandırılmak üzere mahkemeye sevk edilmiştir.

4. *Findling*

Bu eserde de karar merciileri temel problemler burada da ele alınmıştır. Derebeyi Wenzel von Tronka'nın yargı organları tarafından korunduğu gibi burada da Nicolo, bütün yüz kızartıcı eylemlerini devlet düzeni çerçevesinde yapmaktadır.

Bu eserde tıpkı *Das Erdbeben in Chili*'in kilisenin etkisinin çok fazla hissedildiği bir yönetim söz konusudur. Novelde hiç ortaya çıkmamasına rağmen piskopos önemli bir rol oynar. Bu mevkideki bir din adamının, adı fahişeye çıkmış bir kadınla ilişki kuması, kendisi hakkında okuyucuyu hiç de iyi düşünmeye sevk etmez. Hatta adı fahişeye çıkmış Xaviere Tartini'nin, başka biriyle (Nicolo) ilişki kurması bile onu rahtsız etmiştir. Bu durum ortaya çıkınca da fahişe Xaviere Tartini'nin Nicolo ile evlenmesi için her şeyi yapmıştır. Bunun karşılığında da Piachi'nin bütün servetinin Nicolo'ya bırakılması kararının alınmasını sağlamıştır. Böylece Piskoposun yasal olmayan yollarla gayri meşru ilişkilere girdiğini görüyoruz. Böylece bireyin hukuku *Michael Kohlhaas*'ta imtiyazlı aristokratlar tarafından çiğnenirken bu eserde de bir başka imtiyazlı kesim din adamları tarafından çiğnenmiştir. Nicole lehine takındığı yanlış tutum, esere bir de fert-devlet ya da birey-yargı çatışmasını getirmiştir.

Eserin başında sadece tüccar Antonio Piachi ve ailesi iyiliksever yönle-riyle ortaya çıkarken eserin sonuna doğru kilise devleti gerçek kimliğini göstermeye başlamıştır. Kilisenin Nicolo lehinde Piachi aleyhinde aldığı karar eserde “*Bosheit*” (Kötülük) olarak nitelendirilmiştir:

siegte die Bosheit, und die Regierung erliess, auf Vermittlung dieses geistlichen Herren, ein Dekret, in welchem Nicool, in den Besitz bestätigt und dem Piachi aufgegeben ward, ihm nicht darin zu bestätigen. (Kleist 1992: 246).

Aldığı bu kararla yönetim, suçluyu mükâfatlandırılmış, haklıyı ise cezalandırmıştır. Bu kararın ardından Piachi'nin suçluyu, Nicolo'yu, öldürmesi ve hukuku kendisinin belirlemesine şaşırılmamalıdır. Haklının hukukunun korunmadığı bir devlette ortaya çıkan bu şiddet hakareti, Kleist tarafından dehşetli bir manzarayla gösterilmiştir. Piachi, Nicolo'nun kafasını duvara vura vura parçalamış, mahkemenin verdiği, bütün servetin Nicolo'ya ait olduğunu gösteren karar belgesini de Nicolo'nın ağzına sıkıştırılmıştır. Böylece Piache'nin, belgeyi Nicola'yı öldürdükten sonra onun ağzına sıkıştırması, mahkemenin kararına tepkisi şeklinde anlaşılabilir.

Kleist'in yaşadığı dönemde artık kilise devleti yoktur. Onun, bu eserinde bu kilise devletini güncelleştirdiği anlaşılmaktadır. Ancak Kleist, artık mevcut olmayan kilise yönetimiyle aslında Prusya'daki şartları eleştirmiştir. (Becker 1993: 81).

Piachi'nin bu karara bu kadar sert tepki göstermesi ve katil olmasının nedeni sadece mahkemenin verdiği karar değildir. Bunda Nicolo ile geçmişte yaşadıkları da önemli rol oynar: salgın hastalık bölgesinden annesi babası ölmüş Nicolo'ya acıyarak onu o bölgeden kurtarmış, fakat onun bulaştırdığı hastalık mikrobu ile kendi öz oğlunu kaybetmiştir. Bununla da yetinmemiş, onu bütün servetine ortak etmiş, fakat Nicolo, Piachi'nin hanımına bile anne gözüyle değil de sahip olabileceği bir kadın gözüyle bakmış, onun ölümüne sebep olmuş ve Nicolo'ya karşı hala iyi niyetini koruyan Piachi, kendisinin artık yaşlandığı gerekçesiyle bütün işlerinin idaresini Nicolo'ya bırakmıştır. Bu son işlem ile de Nicolo, mahkemedен o haksız kararı çıkartarak Piachi'nin bütün servetini elde etmiştir. Bununla da yetinmeyen Nicolo, Piachi'yi kendi öz mülkünden atmaya kalkmış ve bir yerde o korkunç sonu kendisi hazırlamıştır.

Kleist'in kahramanlarının kendi hakkını alma girişimi böylece bu eserde intikama ve şiddete dönüşmüştür. Piachi, kendisine büyük haksızlık yapan Nicolo'yu feci bir şekilde öldürdüğü halde öfkesini yine de dinmemiş, onun cehenneme gittiğine inanarak, kendisi de kilisenin günah çıkarma teklifini reddederek idam edildikten sonra cehenneme gitmeyi ve Nicolo'dan orada da intikam almayı düşünmektedir. Piachi, böylece mahkemeyi başka bir boyuta, ölümden sonrasına taşımak istemektedir. Çünkü o, bu dünyadaki mahkemelerden ümidini kesmiştir.

5. *Das Bettelweib von Locarno*

Bu eserdeki en önemli konu ilahi adalettir. İlahi adalet konusu da Kleist'in eserlerinde sıkça görülmektedir. *Der Zweikampf* ve *Das Bettelweib von Locarno* adlı novelleri ile *Der Griffel Gottes* adlı anekdotun merkezine ilahi adalet konusu yerleştirilmiştir. Bunların yanında *Das Erdbeben in Chili*'de de ilahi adalet konusuna yer verilmiştir. Marki, karısının acıyarak eve aldığı yaşlı dilenci kadına karşı çok kötü davranmış ve onun ölümüne sebep olmuştur. Marki'nin kendinse bağırması ve azarlamasıyla aniden oturduğu yerden kalkan yaşlı kadın, koltuk değneğiyle yerde sobanın arkasına doğru kaymış ve inleyerek oracıkta can vermiştir. Yıllar sonra aynı yerde tıpkı yaşlı kadının ölümüne benzer bir şekilde bir hayalet, önce sarayı satın almak isteyen bir şövalyeye görünmüş, daha sonra da olayın doğruluğunu test etmek üzere olayın geçtiği odada kalan Markiz de aynı yerde ve aynı şekilde bu hayaleti görünce çıldırarak sarayı ateşe vermiş ve sarayı ile birlikte yanarak can vermiştir.

Marki'nin ölümüne eleştirmenler farklı yaklaşım gösterirler: Conrady ve Staiger, Marki'nin ölümünü dilenci kadına karşı insafsız davranışının bir cezası olarak görürlerken Wehrlich, Marki'nin ölümünün bir ceza olarak algılanmaması gerektiğini ileri sürer. Ona göre odadaki acayip seslerle dilenci kadın arasında bir bağlantı kurmak da doğru değildir. (Wehrlich 1965: 253)

Ancak olaya bir bütün olarak baktığımız zaman bunu bir ilahi adaletin tecellisi olarak değerlendirebiliriz. Çünkü ortada yaşlı bir kadının, Marki'nin kendisini azarlaması sonucu ölmesi olayı var ve aynı yerde yıllar sonra ortaya çıkan bir hayalet sebebiyle Marki'nin de cinnet geçirerek ölmesi olayı

var. Bu iki olayı bir sebep-sonuç çerçevesinde değerlendirebilirsek, Marki'nin ölümünü bir hakkın yerini bulması yani yaptığının karşılığı olarak değerlendirebiliriz.

6. *Der Zweikampf*

Eserde sinsice taht kavgasını sürdüren Jakob der Rotbart ile intikam peşinde koşan ihtiraslı Rosalie'nin entrikaları sonucu şikâyetçi durumundaki Littegarde suçlu duruma düşürülmüştür. Ancak haksızlığa uğrayan Littegarde ve onun haklılığını göstermek için düelloya girişen Friedrich, ümitlerini ve ilahi adalete inançlarını hiçbir zaman yitirmemişlerdir. Littegarde'nin suçlu olup olmadığını tespit etmek için Friedrich, garip karşılansa da düello yapar. Çünkü o zamanki anlayışa göre haklı ile haksız belirleyecek olan bu düello ve sonucudur.

Ancak düelloda gerçekte haklı taraf olan Friedrich yenilmiş, haksız olan Jakob der Rotbart ise galip gelmiştir. Littegarten'in daha sonradan haklı olduğu anlaşılınca da imparator, kanun maddesi olarak bulunan 'Düello neticesinde suçlu ortaya çıkar' maddesini bir de 'Wenn es Gottes Wille ist' ibaresini ekletmiştir.

Düelloda mağlup olan Freidrich ağır bir şekilde yaralandığı halde bundan kurtulurken, Jakob der Rotbart, önemsiz bir yaradan ölmüştür. Bunu da biz ilahi adaletin bir tecellisi olarak yorumlayabiliriz. Düello ilahi adaletin tecellisini görmek için yapıldığına göre burada ilahi adaletin iki farklı şekilde ortaya çıktığını görürüz: birincisi Friedrichin düelloyu kaybetmesiyle Littegarten'in haksız olduğu hükmünün ortaya çıkması, ikincisi de Friedrich'in ölümcül bir yaradan iyileşmesi ve Jakob der Rotbart'ın önemsiz bir yaradan ölmesiyle gerçek ilahi adaletin tecelli etmesi.

7. *Griffel Gottes*

İlahi adalet konusu en açık şekilde Kleist'in bu anekdotunda görülmektedir. Kontes von P yaşlı ve özellikle emir altındakilere çok kötü davranan cimri ve çevresinin korktuğu birisidir. Kadın öldüğü zaman servetini bir manastıra bırakmış, manastırda kendisine çok değerli madenden bir mezar taşı hazırlatmıştır. Bir gün şimşek çakmış, madeni eritmiş ve mezar taşı üzerinde şu yazıdan başka bir şey kalmamıştır: 'Sie ist gerichtet' (Hak et-

tiği cezaya çarptırıldı). Burada fazla söze gerek yok sanırım. Konten Pvon P.'nin dünyadaki kötü davranışlarının karşılığı mezar taşında gösterilmiştir. Kleist bu anekdotun devamında bu mezar taşının hala mevcut olduğunu ve bu yazıyı gören insanların bulunduğunu belirtir. Buradaki ilahi ceza aracı şimşektir. (Marx 1994: 86)

Bu eserlerin yanında *Michael Kohlhaas*'da ise Kohlhaas'ın, ilahi adalete güvenmediği anlaşılmaktadır: 'So mögen mir Gott nie vergeben, wie ich den Junker vergebe!' (Kleist 1992: 29) (Tanrı bana hiçbir zaman merhamet etmedi, ben Derebeyine niye acıyayım ki!).

Sonuç

Yaşadığı dönemde gerek kendisi, gerekse eserleri hak ettiği ilgiyi görmemiş talihsiz yazarlardan birisidir Kleist. Eserlerinde hiçbir zaman güncelliğini yitirmeyen konulara yer vermiştir. Hak ve adalet konusu da bunlardan birisidir. *Der zerbrochene Krug*'da doğrudan doğruya yargı ve yargı kurumları eleştirilirken, *Michael Kohlhaas*'ta yargının da üzerinde bulunan ve yargı kurumlarının bağlı olduğu üst yönetimler, *Das Erdbeben in Chili* ve *Der Findling*'de de kilise çevreleri ile yargı kurumlarının iş birliği ile yapılan hak ihlalleri gündeme getirilmiş ve bu kurumlar birlikte eleştirilmiştir.

Michael Kohlhaas ve Piachi gibi yargıdan ümidini kesen bazı tiplerin de haklarını kendi yöntemleriyle alma yolunu seçtikleri ve bu şekilde anarşi ve şiddete sebep oldukları görülmüştür. Bu yollara başvuran tiplerin bu davranışları da onaylanmamış ve bir şekilde cezalandırılmıştır.

Yargı kurumları nezdinde bireyin hakkını arama girişimlerinin sonuçsuz kaldığı yerlerde zaman zaman ilahi adalet konusu gündeme gelmektedir. *Das Bettelweib von Locarno* ve *Der Zweikampf* gibi eserlerde ilahi adalet (*Theodizee*) konusunun öne çıktığı görülmektedir. Ancak Michael Kohlhaas gibi ilahi adalete güvenmeyen Kleist karakterleri de yok değildir.

Kaynakça

- Becker, Hans-Jürgen** (1993): Adaption-Verlöbnis-Ehe. Die zivilrechtliche Einbindung des Individuums bei Kleist, *Kleistjahrbuch*- hrsg. von H.J. Kreuzer, s. 75-88.
- Boockmann, H.** (1985): Mittelalterliches Recht bei Kleist, in: *Kleistjahrbuch*, s. 84-108.
- Brunn, Jaques** (1981-82): Das Grenzverletzungsmotiv in Kleists Erzählungen, in: *Kleistjahrbuch*, s. 95-209.
- Fischer, Ernst** (1987): Heinrich von Kleist, in: *Aufsätze und Essays*, s. 459-552.
- Fricke, Gerhard** (1929): *Gefühl und Schicksal bei Heinrich von Kleist. Studien über den inneren Vorgang im Leben und Schaffen des Dichters*, Berlin.
- Hinderer, Walter** (1981): "Das seltsamste Zeichen der Zeit". Einführende Bemerkungen zu Heinrich von Kleist. In: *Kleist Dramen, neue Interpretationen*, Hrsg. von Walter Hinderer, Reclam Verlag, Stuttgart, s. 9-23.
- Kleist, Heinrich von** (1974): *Michael Kohlhaas*, Reclam UTB, 218, Stuttgart.
- Kleist, Heinrich von** (1992): *Sämtliche Erzählungen*, Reclam UTB, 8232, Stuttgart.
- Kleist, Heinrich von** (1995): *Sämtliche Werke und Briefe in 4 Bänden*, Hrsg. von Klaus Müller Sarget, Walther Müller Seidel.
- Marx, Stephanie** (1994): *Beispiele der Beispiellosten: Heinrich von Kleist Erzählungen ohne Moral*. Königshausen und Neumann Verlag, Würzburg.
- Reske, Hermann** (1969): *Traum und Wirklichkeit im Werk Heinrich von Kleists*. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz.
- Rumpf, Michael** (1994): *Lektürehilfen. Heinrich von Kleist, "Der zerbrochene Krug"*, Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 1. Auflage.
- Streller, Siegfried** (1966): *Das dramatische Werk Heinrich von Kleist*. Lutten und Loehning Verlag, Berlin.
- Ünal, Arif** (1996): *Nuvelci Yönüyle Heinrich von Kleist*, Ecdad Yayınları, Ankara.
- Ünal, Arif** (2006): *Dramacı Yönüyle Heinrich von Kleist*. NKM. Yayınları 35, Konya
- Wehrlich, Egon** (1965): Kleists „Bettelweib von Locarno“ Versuch einer Ausweitung des Gehalts, in: *Wirkendes Worts 15*, s. 239-257.
- Zweig, Stefan** (1988): *Kendileri ile Savaşanlar: Kleist, Nietzsche, Hölderlin*. Çeviren: Pof. Dr. Gürsel Aytaç, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, Ankara.